

КАНАКУНЖУТ (OLEUM RICINI) ЎСИМЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Гафарова Саида Мухамеджановна
БухДУ Ботаника ва ўсимликлар
физиологияси кафедраси катта ўқитувчиси

Халилова Феруза Маматкуловна
БухДУ Зоология ва умумий биология
кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. мақолада канакунжут ўсимлигининг морфологияси, хусуиятлари, кимёвий таркиби, канакунжут мойи унинг дориворлик хусуияти, табобатда ва тиббиётда ишлатилиши ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: канакунжут, oleum ricini, рицин, кислота, рицинол, алкалоид, морфология, стеарин, олеин, линолин, деоксистерин, глицерин.

Аннотация. в статье представлена информация о морфологии, свойствах, химическом составе растения клещевина, использование его масла в медицине, в народной медицине в лечебных целях.

Ключевые слова: клещевина, олеум ричиниевый, рицин, кислота, рицинол, алкалоид, морфология, стеарин, олеин, линолин, дезоксистерин, глицерин.

Annotation. the article provides information about the morphology, properties, chemical composition of the castor plant, whether kanakunjut oil is used in medicine, medicinal purposes.

Keywords: castor plant, ricinium oleum, ricin, acid, risinol, alkaloid, morphology, stearin, olein, linolin, deoxysterin, glycerin.

Канакунжут ўсимлиги қадим замонлардан бери етиштирилган, уруғлари Миср фиръавнлари қабрларидан топилган. Бу ажабланарли эмас, чунки Канакунжут ўсимлиги узоқ вақтлардан ёғини олиш учун етиштирилган.

Доривор бу ўсимликнинг узунлиги 2–3 м, ўйиқ баргларининг диаметри эса ярим метрни ташкил қилади. Ўсимликнинг навларидан келиб чиқиб баргларининг ранги яшил, қизғиш-қўнғир, бинафша ранг бўлиши мумкин. Барглари узун бандда жойлашган бўлиб, ўсимликка катта елпиғичсимон пальма шаклини беради. Уруғлари ва меваси ҳам алоҳида чиройга эгадир. Канакунжут ўсимлиги бир уйлидир, эркаклик гуллари алоҳида тутам шаклида бўлиб, уруғланиш ниҳоясига етгач сўлиб қолади. Урғочи гуллари эса думалок, тиканли мевани ҳосил қилади, уларнинг ичида бир нечта уруғлар жойлашган. Ўсимликнинг кўсаги оч рангда, уруғлари ҳам нақшинкор, чипорлиги билан ажралиб туради. Канакунжутнинг ватани – Африка. Илик тропик ва субтропик иклим минтақали худудларда бу

Ўсимликнинг бўйи 10 метргача етади. Шимолий худудларда уни бир йиллик ўсимлик сифатида ўстирилади.

Канакунжут ўсимлигининг уруғлари ташқи томондан қалин уруғ пўсти билан қопланган, шунинг учун унинг униб чиқиши бир оз вақт талаб қилади, уруғининг униб чиқишини тезлаштириш учун скарификация усулидан фойдаланилади. Бу усул, уруғ қобиғини сунъий бузишга асосланган, бунинг учун оддий қирғич қоғоз ёки эгов билан уруғ қобиғи бир оз қирилади, юпқаланади, уруғнинг униб чиқиш муддати узоғи билан 3 ҳафтани ташкил қилади. Хона ўсимлиги сифатида тувакда ўстириш жуда мушкул, унинг илдизи тарвақайлаб, кенг ўсиши керак, хона шароитида ўсимликнинг ўсиш тезлиги бир оз пасаяди, табиий шароитда эса унинг бир ойлик новдаларини барги кафтдек келади.

Канакунжут ўсимлиги заҳарли ўсимликлар сарасига киради, уни ўстириш жараёнида уруғларини истеъмол қилинмаса, новда ва барглариغا ишлов бергач кўлни ювса ҳеч қанақа хавф йўқ. Ўсимликнинг заҳарли ўсимликлар қаторига киритилиша сабаб унинг таркибидаги рицин алколоидидир. Рицин ўсимликнинг уруғи таркибида кўпроқ бўлади. Уруғларини бевосита истеъмол қилиш кучли заҳарланиш, ҳатто ўлимга ҳам олиб келиши мумкин. Табобатда ва замонавий тиббиётда термик ишлов бериш натижасида рицин моддаси парланиб келади. Ўсимликнинг дориворлик хусусиятлари ҳақида гапирадиган бўлсак, қадимдан уни ич юмшатувчи восита сифатида кўллашган. Шунингдек, унинг мойи соч илдизини мустаҳкамловчи, толасини юмшатувчи, ҳамда оёқ кийимларини мойловчи восита сифатида ишлатилади.

Канакунжут уруғи 40-56% қуримайдиган ёғ кислоталари ва асосан 80-85% тўйинмаган рицинол кислотаси глициридидан ташкил топган. Канакунжут мойи таркибида стеарин, олеин, линолин, деоксистерин кислоталари ва глицерин бўлади. Уруғи таркиби оксиллар (14-17%), алколоидлар (0,1-1,0 %), азотсиз моддалар (10-12%), клечатка (18-19%) ва оксил хусусиятига эга бўлган рицин бор.

Ўсимликнинг мойи дориворлик хусусиятига эга. У терини юмшатиш учун, гинекология ва жарроҳлик амалиётида ҳамда суртма ва бальзамлар таркибига кўшилиб, куйганни, яраларни, лейшманиозни даволашда ишлатилади, мойидан олинган ундецилен кислотасининг суртмаси (“ундецин”) дерматозлар, псориаз ва бошқа тери касалликларида кўлланилади.

Канакунжут ёғидан ўз ўрнида фойдаланилса яна бир қатор хасталикларга шифо бўлади. Сўгалларни кетказиш учун кечкурун ётишдан олдин 20 дақиқа давомида канакунжут ёғи сўгалга суртилади.

Янги туғилган гўдакнинг киндиги тезда тузалмаётган бўлса, унда канакунжут ёғи суртиб турмоқ лозим. Канакунжут ёғи ҳафтасига бир марта киприкларга суртилса, киприклар тез ўсади. Аёлларнинг кўкрак безига канакунжут ёғи суртилса, сут ажралиши кўпаяди. Ёш болаларнинг сочи

секин ўсаётган бўлса, унинг бошига канакунжут ёғи сингдириб суртилади. Одатда бундай муолажа ҳафтасига икки марта қўлланилиб, кечқурун суртилган ёғ эрталаб ювиб ташланади. Сочнинг ўсиши жадаллашгач, бундай тадбир ҳафтасига бир марта қўлланиши мумкин. Бавосил қийнаётган бўлса, тўғри ичакнинг ташқи қисмига канакунжут ёғи суртилади. У шиллик қаватни юмшатиб, даволанишга ёрдам беради. Тик туриб меҳнат қилиш натижасида оёқлар зиркираб оғрийдиган бўлса, ҳафтасига икки марта уйқудан олдин оёққа канакунжут ёғи ишқаб суртилгач, устидан пахта матоли пайпоқ кийиб ётилади. Бундай муолажа қўллангач, оёқ териси майин тортиб нохуш оғриқлардан халос бўлиши мумкин. Шамоллаганда ёки бронхит билан оғриганда 1 ошқошиқ скипидар ва 2 ошқошиқ канакунжут ёғи аралаштирилиб, кўкракка енгил суртилгач, иссиқ мато билан ўралса тузалиш тезлашади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Нажмиддинов Ж. Н., Эсанов Х. К., Гафарова С. М. Интродукция облепихи в климатических условиях Бухарской области //Ученый XXI века. – 2015. – №. 7-8 (8-9). – С. 10-12.
2. Гафарова С. Эфир мойли ўсимликларнинг биологик хусусиятлари ва халқ хўжалигидаги аҳамияти //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
3. Сафарова З. Т., Фармонова О. С. К. Медоносные растения Узбекистана //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1083-1084.
4. Дударь А. К. Ядовитые и вредные растения лугов, сенокосов, пастбищ. — Москва: Россельхозиздат, 1971. — С. 26. — 96